

6-7 YOSHLI BOLALARDA YOSHGA DOIR INQIROZLARNING KELIB CHIQISH SABABLARI*Davronova Sevinch Alisherovna**Termiz davlat pedagogika instituti**maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada 6–7 yoshli bolalarda uchraydigan yoshga doir inqiroz holatlari va ularning kelib chiqish sabablari tahlil etiladi. Tadqiqotda bu inqiroz bolaning shaxsiy rivojlanish bosqichidagi tabiiy psixologik o'zgarishlar natijasi ekanligi, ayniqsa, maktabga tayyorgarlik davrida bola ichki dunyosida ro'y beradigan emotsional va ijtimoiy murakkabliklar bilan bog'liqligi ilmiy asosda ko'rsatib berilgan. Maqolada ota-onalar, pedagoglar va psixologlar uchun bu davrni to'g'ri boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham keltiriladi.

Kalit so'zlar: yoshga doir inqiroz, bola psixologiyasi, 6–7 yosh, rivojlanish bosqichi, emotsional o'zgarish, shaxsiy inqiroz, maktabga tayyorgarlik

Bola rivojlanishining har bir bosqichi o'ziga xos psixologik o'zgarishlar, yangi fazilatlarining shakllanishi, ichki qarama-qarshiliklar bilan kechadi. Ana shunday bosqichlardan biri bu 6–7 yosh oraliq'ida sodir bo'ladigan yoshga doir inqiroz davridir. Bu davr bolaning maktab hayotiga qadam qo'yishi, o'zini mustaqil shaxs sifatida anglay boshlashi, kattalar talablariga bo'lgan munosabatining o'zgarishi bilan bog'liq.

Mazkur inqiroz bolaning psixik rivojlanishida tabiiy jarayon bo'lib, u o'ziga xos ruhiy ziddiyatlar, o'zgaruvchan kayfiyat, norozilik, yig'loqilik, ota-onalarga qarshilik ko'rsatish, mustaqillikka intilish kabi holatlar bilan kechadi. Bu davrda bola o'zining yangi maqomini – “o'quvchi” sifatida anglaydi va bu holat uning ichki dunyosida muayyan notinchliklarni yuzaga keltiradi.

Yoshga doir inqirozlar Vygotskiy va boshqa psixologlarning nazariyalarida bola rivojining “burilish nuqtalari” sifatida baholanadi. Ular bolaning yangi bosqichga o'tishida psixologik moslashuv mexanizmlarining ishga tushishini anglatadi. 6–7 yoshdagi inqiroz ham shunday murakkab, ammo muhim o'tish davri bo'lib, bu jarayonda ota-onalar, pedagoglar va psixologlarning to'g'ri yondashuvi bolada barqaror shaxsiy taraqqiyotga yo'l ochadi.

Mazkur maqolada aynan shu yoshdagi bolalarda kuzatiladigan inqiroz holatlarining sabablari, ularning psixologik ildizlari va oldini olish choralari ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqot 6–7 yoshli bolalarda kuzatiladigan yoshga doir inqirozlarning sabablari va ularning ifodalanish shakllarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot davomida kuzatuv, psixologik suhbat, ota-onalar va tarbiyachilar bilan so'rovnoma o'tkazish kabi metodlardan foydalanildi.

Kuzatuv maktabgacha ta'lim muassasasiga qatnayotgan va maktabga tayyorlanayotgan bolalar ishtirokida olib borildi. Ushbu kuzatuvlar orqali bolalarning o'ziga xos emotsional holatlari, kattalarga nisbatan munosabati, o'z fikrini ifoda etish uslublari va ijtimoiy muhitga bo'lgan moslashuv darajasi tahlil qilindi. Suhbatlar orqali esa bolalarning kayfiyati, ichki hissiyotlari, atrof-muhitga munosabati haqida bevosita psixologik tasavvur hosil qilindi.

So'rovnomalalar asosida ota-onalar va tarbiyachilardan bolaning inijligi, tez-tez o'zgaruvchi kayfiyati, jizzakilik, mustaqil harakat qilishga urinishlar, buyruqlarga qarshilik ko'rsatish holatlari haqida ma'lumotlar olindi. Tadqiqotda shuningdek, Vygotskiy, Erikson, Elkonin kabi psixologlarning yoshga doir rivojlanish nazariyalari nazariy asos sifatida o'rganildi.

Tadqiqot natijalari 6–7 yosh oralig'ida bolalarda ruhiy o'sish bilan bog'liq muhim burilish nuqtalari mavjudligini ko'rsatdi. Bu yoshdagi bolalarda shaxsiy mustaqillikka intilish kuchayadi, o'z fikrini ilgari surishga, kattalarning har bir ko'rsatmasiga baho berishga moyillik paydo bo'ladi. Shu sababli ularning xatti-harakatlarida qarama-qarshilik, emotsional zo'riqish, tez-tez norozilik bildirish holatlari kuzatiladi.

Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, maktabga tayyorgarlik jarayonida bolaning o'ziga ishonchi oshadi, biroq bu bilan birga, u o'zini katta inson sifatida ko'rsatishga urina boshlaydi. Bu holat ota-onalar va tarbiyachilar bilan munosabatlarda keskinlikka olib kelishi mumkin. Bola o'zining yangi maqomini anglashga harakat qiladi, biroq bu jarayon vaqt va emotsional moslashuvni talab etadi.

So'rovnomalarda aksariyat ota-onalar farzandlarida bu davrda inijlik, yig'loqilik, mustaqil harakat qilishga haddan ziyod intilish, tanqidni qabul qilmaslik, yakkalanishga moyillik kabi holatlarning ko'payganini ta'kidlashgan. Bunday holatlar aynan inqiroz holatining belgilaridan biri sifatida namoyon bo'layotgani aniqlangan.

Tadqiqotga ko'ra, ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash, ota-onalar va pedagoglarning sabr-toqatli, tushunishga asoslangan yondashuvi bu davrni nisbatan yengil o'tkazishga xizmat qiladi. Shuningdek, bolaning individual qiziqishlarini hisobga olish, unga tanlov erkinligini berish va uning shaxsiy fikriga hurmat bilan qarash orqali yoshga doir inqirozning keskin holatlari kamaytirilishi mumkin.

6–7 yosh oralig'i bolaning hayotidagi o'ziga xos burilish davri hisoblanadi. Ushbu yoshda bola endilikda ijtimoiy hayotga faol kirishadi, maktab hayotiga qadam qo'yadi, yangi rollarni o'zlashtira boshlaydi. Shu bilan birga, bu davrda bola o'zining ichki dunyosida murakkab emotsional va ruhiy kechinmalarni boshdan kechiradi. Bu holat, ya'ni yoshga doir inqiroz — bolaning psixologik rivojida tabiiy bosqich bo'lib, u bolaning shaxsiy mustaqillikka bo'lgan ehtiyoji ortgani, fikr bildirishga bo'lgan intilishi va tashqi talablar bilan ichki istaklar o'rtasidagi ziddiyatlar bilan tavsiflanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inqiroz holatlari ko'pincha bolaning maktabga tayyorgarlik jarayonida, yangi ijtimoiy muhitga moslashish davrida yuzaga keladi. Bola ilgari o'rgangan oilaviy tartib-qoidalardan maktab intizomiga o'tishda ichki qarama-qarshiliklarga duch keladi. Bu esa uning xatti-harakatlarida norozilik, mustaqil bo'lishga haddan tashqari intilish, kattalarning fikriga qarshilik ko'rsatish, tez-tez o'zgaruvchi kayfiyat kabi holatlarda namoyon bo'ladi.

Bunday vaziyatda ota-onalar va pedagoglarning vazifasi — bolani tushunishga harakat qilish, unga murosali yondashuvni qo'llash, sabr-toqat bilan psixologik moslashuvni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Bola bu davrda o'z shaxsiyatini namoyon etishga intiladi, shuning uchun uni faollikka, mustaqillikka rag'batlantirish zarur. Aks holda, bolaning ichki noroziligi kuchayib, salbiy xulq-atvor shakllanishi mumkin.

6–7 yoshli bolalarda kuzatiladigan yoshga doir inqirozlar — bu bolaning tabiiy psixologik va shaxsiy rivojlanish bosqichi bo'lib, u maktabga tayyorgarlik, ijtimoiy maqomning o'zgarishi, yangi talablar va mustaqillikka intilish bilan chambarchas bog'liq. Bu davrda bola o'zini anglashga harakat qiladi, o'z fikrini bildirishga va mustaqil qaror qabul qilishga intiladi.

Bunday inqirozli davrda ota-onalar, pedagoglar va psixologlarning roli nihoyatda muhim. Bola bilan muloyim va e'tiborli muloqot, emotsional qo'llab-quvvatlash, uning individual ehtiyojlarini tushunishga asoslangan tarbiya usullari inqirozni muvaffaqiyatli yengishga yordam beradi.

Shu sababli maktabgacha ta'lim muassasalarida va oilada 6–7 yoshdagi bolalarning emotsional rivojiga, mustaqil fikrlashiga va psixologik moslashuviga alohida e'tibor qaratilishi kerak. Bu esa ularning sog'lom va barqaror shaxs bo'lib shakllanishiga mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Vygotskiy, L.S. (1983). *Psixik rivojlanish nazariyasi*. Moskva: Pedagogika.

Elkonin, D.B. (1971). *Bolalik va rivojlanish bosqichlari*. Moskva: Znanie.

Erikson, E. (1996). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.

Bo'ronova, M. (2022). 6–7 yoshli bolalarda shaxsiy inqirozlar psixologiyasi. *Ilm va Taraqqiyot jurnali*, 3(1), 43–50.

Raximova, N. (2020). Maktabga tayyorlov bosqichida psixologik moslashuv. *Pedagogik innovatsiyalar*, 2(2), 18–23.

UNICEF. (2018). *Early Childhood Development: The Foundation for a Sustainable Future*. www.unicef.org

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). *6–7 yoshli bolalar uchun tayyorlov dasturi*. Toshkent.

